

KNEŽEV DVOR NA LOPUDU

Nada Grujić

UDK: 728.8 (497.5 Lopud)¹⁴

Izvorni znanstveni rad

Nada Grujić

Odsjek za povijest umjetnosti

Sveučilišta u Zagrebu

U članku se objavljuju rezultati istraživanja provedenih na lopudskom Kneževu dvoru. Donose se podaci o njegovim tipološkim obilježjima i načinu gradnje, o prostornoj organizaciji cjeline i kuće, o funkciji pojedinih prostorija i infrastrukturi 15. stoljeća. Tlocrtno rješenje i arhitektonska dekoracija unutrašnjosti i vanjštine pokazuju karakteristike i gotičkog i renesansnog stila.

Uvod

Propadanju povijesne civilne arhitekture pridonijeli su mnogi razlozi: promjene vlasništva, teškoće održavanja, u prošlosti ideološke netrpeljivosti, a u posljednje vrijeme i spekulacije nekretninama. Čak i u slučajevima kada se pristupa obnovi spomenika te vrste, dopuštaju se takve izmjene izvornog arhitektonskog koncepta kakve su, primjerice, u sakralnoj arhitekturi nezamislive. Često tome nije razlog samo u promjeni potreba ili ukusa, već i u nestručnosti i neznanju.

Na dubrovačkom području situacija je u tom pogledu posebno osjetljiva s obzirom na brojnost i arhitektonsku vrijednost spomenika civilne izgradnje (ljetnikovaca u prvom redu); upravo oni izmiču kontroli premda su često jednako važna pa i važnija svjedočanstva kulture stanovanja i života u prošlosti, nego li istodobne građevine u gradu na koje je usmjerena veća pozornost.

Knežev dvor na Lopudu, sagrađen u drugoj polovici 15. stoljeća, zaslužuje mjesto na stranicama ovog uglednog časopisa iz tri razloga. Prvi je što se iz tog vremena u dubrovačkom izvangradskom prostoru očuvalo znatno manje građevina nego to sugerira učestalost gotičkih oblika. Drugi razlog je što lopudski Knežev dvor ostaje vrhunskim primjerom izgradnje specifičnog arhitektonskog tipa koji povezuje komponente javne i ladanjske arhitekture. Treći je razlog za objavu taj što se rijetko pruža prilika da se na spomeniku takve kvalitete provedu istražni

radovi i dođe do novih spoznaja prvenstveno o načinu gradnje. Lopudski Knežev dvor više nam je od svih drugih dubrovačkih dosad istraženih profanih spomenika pružio podataka o funkcioniranju kuće, pojedinih prostorija i o onodobnom stanovanju. Objavljivanje tih podataka potrebno je i stoga što će Knežev dvor, jednom obnovljen – s obzirom da je u privatnom vlasništvu – postati nažalost nedostupan.

Padom Republike, prvobitna funkcija Kneževa dvora je dokinuta pa je već na austrijskoj katastarskoj karti iz 1838./1983. godine zabilježen kao ruševina. No, sretna je okolnost da se zbog pogodnog položaja njegovo okružje nastavilo obrađivati, štoviše da su nasadi agruma osvojili i unutrašnjost ruševine. Tako je barem spašen od potpune devastacije i »raznošenja« kamene građe i klesanih dijelova.¹ Nedavnom promjenom vlasnika, koji Knežev dvor namjerava obnoviti, bila su omogućena istraživanja kako bi nalazi poslužili za izradu konzervatorskih smjernica. U ovom se tekstu, međutim, neće navoditi pojedinosti provedenih istraživanja niti opisivati stanje (ne)očuvanosti građevinske strukture i pojedinih klesanih elemenata.² Neće se izložiti niti prijedlozi arhitektonskog i statičkog rješenja za obnovu.³ Ovdje će biti riječ o specifičnostima arhitekture lopudskog Kneževog dvora, o načinu i tehnici gradnje te funkciji pojedinih njegovih dijelova.

Povijesni kontekst

Knežev dvor na Lopudu nije samo najreprezentativniji primjer arhitekture druge polovice 15. stoljeća već i organizacije uprave na izvangradskom području, ujediniujući stanovanje i osnovne funkcije koje je tzv. ladanjski knez obavljao. Najraniji podaci o organizaciji uprave na dubrovačkom izvangradskom području zapisani su u Statutu grada Dubrovnika iz 1272. godine: otoci Šipan, Lopud i Koločep tada su imali jednoga kneza.⁴ Josip Lučić donosi podatak da se 1285.

¹ U odnosu na evidenciju i opis koje su 1968. izradili suradnici Instituta za povijest umjetnosti iz Zagreba, stanje spomenika ostalo je gotovo nepromijenjeno, što je doista rijedak slučaj na dubrovačkom području. U vrtu ispred Dvora postojali su i tada mnogi fragmenti okvira otvora i kamenog namještaja od kojih sada nedostaju samo dva elementa zidnog umivaonika: jedan od njih je mogao pripadati umivaoniku dvorane na katu Dvora.

² Istraživanja su izvršena ljeti i u jesen 2005. godine. U prvoj fazi (srpanj 2005.) bila su usredotočena na izvođenje kontrolnih sondi te na vađenje raslinja i nanosa zemlje iz kuće i iz južnoga dijela dvorišta. U drugoj fazi (rujan 2005.) nastavljena su istraživanja iza začelja, u dvorištu i oko »kule«. Nisu bile sondirane terase uz sjevernu i istočnu fasadu dvora, odnosno bočni i stražnji vrt zasađen agrumima i drugim voćkama; s obzirom na vrijednost nasada i neznatne moguće korekture podziđa – taj zadatak nije prioritetan. Elaborat kulturnopovijesne valorizacije, koji osim analize nalaza istražnih radova sadrži i prijedloge smjernica za obnovu, dovršen je i predan nadležnoj konzervatorskoj službi u studenom 2005. godine (autor: dr. sc. Nada Grujić, suradnici: d.i.a. Matko Vetma, d.i.a. Gordana Vetma, d.i.g. Tomislav Demarin).

³ Te su teme izložene na Međunarodnom znanstvenom skupu »Dvorci i ljetnikovci – kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja«, održanom 13.-14. listopada 2006. u Varaždinu i objavljene u istoimenom Zborniku radova u zajedničkom tekstu suradnika na projektu obnove: N. Grujić, E. Lokošek, M. Vetma, »Obnova Kneževa dvora na Lopudu«, Zagreb, 2006., str. 321-330.

Lopud, Knežev dvor

godine neki Milen spominje kao knez Lopuda.⁵ Godine 1440. Filip de Diversis piše da Opće vijeće »s vremena na vrijeme šalje izvan grada knezove koji upravljaju podaničkim područjem, a isto tako ih i smjenjuje. Svakih šest mjeseci šalju ... jednog na otoke Šipan, Lopud i Koločep... Svaki otok na kojem nema vlastelina, a isto tako i svako selo, imaju za potkneza jednog od stanovnika tog mjesta.«⁶ Matijašević koji je otok Lopud posjetio 1773. godine, posvetio je dio opisa i sjedištu kneza: »Kada se otpočelo slanjem zasebnih knezova za Lopud, njihovo je prebivalište izgrađeno na mjestu podalje od puka, na istočnom kraju južnog dijela otoka, nedaleko od Župne crkve, na padini brijega ispod crkve sv. Ferma. Još uvijek se ondje vide mnoge ruševine i ostaci stare Palače i zgrada uz nju. Nakon nekog vremena bila je knezu dodijeljena velika zgrada namjerno izgrađena na istaknutom mjestu posred navedenog naselja a do nje od obale vodi dugačka i ravna ulica.«⁷ Postojanje Kneževa dvora na nekom prethodnom lokalitetu nije arheološki potvrđeno, no dislokacija na koju upućuje Matijaševićev tekst

⁴ *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 1990., str. 111. U Drugoj knjizi, pogl. XXXIII navodi se prisega knezova otoka Šipana, Lopuda i Koločepa.

⁵ J. Lučić, »Lopud i Koločep u XIII. stoljeću«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* XII, Dubrovnik, 1970., str. 108.

⁶ F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, priredila Zdenka Janeković-Römer, Zagreb, 2004., str. 75.

⁷ I. M. Mattei-Matijašević, *Zibaldone II*, fol. 330-331. § 4. *Parte non piccole di queste ricchezze fù impiegata nelle fabbriche e sacre e civili e militari. Prima di commemorar queste conviene far parola del Palazzo del Conte. Mi pare di aver ricavata dagli antichi monumenti, che nei primi secoli da che le Elaphiti vennero in potere di Ragusa un sol conte, cioè Giudice si mandava dalla Signoria a presendere a tutte tre le isole. Quando s'incominciarano*

odgovarala bi pretpostavljenom razvoju naselja: ostaci prve ranosrednjovjekovne jezgre naziru se na obroncima s južne strane uvale, dok se nešto kasnija, druga jezgra razvila s njezine sjeverne strane. Sjedište kneza moglo je, slijedeći takav razvoj i osobito jačanje druge jezgre u 15. stoljeću, biti doista premješteno s neke ranije lokacije na današnju.

Dužnost kneza na Lopudu obavljao je šipanski knez sve do 1447. godine, kada Lopud dobiva status knežije i svoga kneza.⁸ Tada se, naime, Lopud i Koločep izdvajaju u zasebnu knežiju sa sjedištem kneza u Lopudu. Sredinom 15. stoljeća, u razmaku od samo nekoliko godina, dubrovačka vlada poduzima uređenje sjedišta svoje uprave na širem teritoriju. Negdje je riječ o preuređenju, negdje o gradnji *ex novo*. Primjerice, sjedište kneza na Šipanu moralo je postojati i prije nego se njegova gradnja spominje u dokumentima.⁹ No, nije poznato je li postojalo drugdje ili na istome mjestu gdje je i sada – na uzvisini poviše Luke Šipanske, a iz dokumenata nije jasno jesu li nadstojnici bili zaduženi za njegovu gradnju ili pregradnju. Radovi na šipanskom dvoru ugovaraju se s Božidarom Bogdanovićem i Radinom Brajkovićem 1448. i 1449. godine,¹⁰ a poviše njegova ulaza uklesana je 1450. godina.¹¹ Dvor kneza u Slanom uređuje se 1446. godine, gotovo pedesetak godina nakon što je knez poslan u Slano.¹² Zidali su ga Božidar Bogdanović i Radoj Bogetić, a klesane dijelove izradili Đuko Utišenović i Radonja Grubačević.¹³

a mandare li Conti particolari per l'Isola di Mezzo, fù fissato la loro abitazione in luogo rimoto dalla frequenza del popolo nella parte australe dell'Isola verso l'oriente non molto lontano dalla Parrochiale sul declive d'un monte sotto la chiesa di S. Fermo. Si vedono ivi tuttora molte rovine e reliquie dell' antico palazzo e fabbriche ad esso attaccanti. Dopo qualche tempo fù assegnato al conte un gran casamento a bella posta edificata sopra luogo eminente in mezzo al Borgo sopranominato, ed ad esso s'indirizza dall' igallo una lunga strada e diritta. Odlomak originalnog Matijaševićeva teksta donosi J. Lučić u : »Prinos građi o spomenicima Lopuda i Koločepa«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (dalje: *PPUD*)16, Split, 1986., str. 211 i u: »Lopud u opisu Ivana Marije Matijaševića god. 1773.«, *Zbornik Dubrovačkog Primorja i Otoka*, IV, Dubrovnik, 1993., str. 18.

⁸ A. Marinović. »Lopudska Universitas«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* III, Dubrovnik, 1954., str. 181-235.

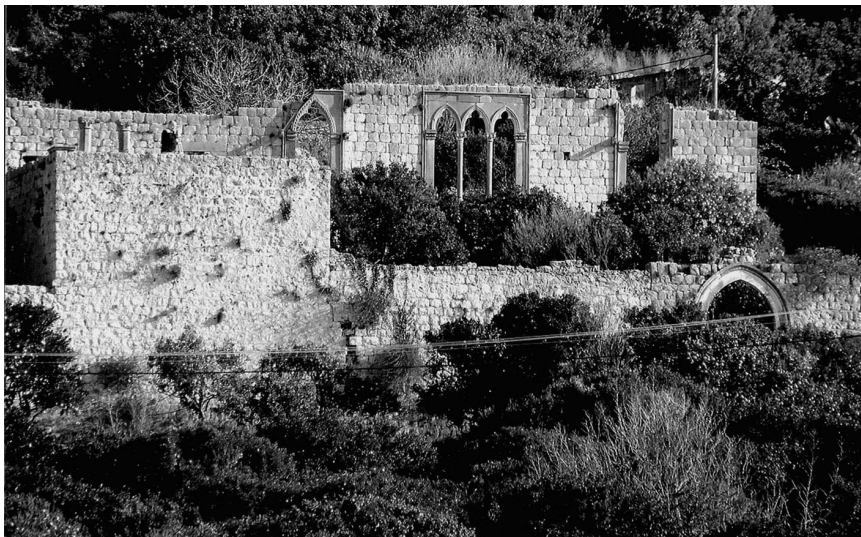
⁹ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., str. 85-86.

¹⁰ Nadstojnici u kolovozu 1448. naručuju dvadeset stepenica kod Ivana Tepsića (*Diversa cancellariae*, 61, 198°), a u studenom su sklopili ugovor s Božidarom Bogdanovićem i Radinom Brajkovićem za zidanje dvora za koji će im oni dati sve klesane dijelove: kamin, dimnjake, stepenice s lukom od opeka, prozore i vrata koja će Božidar i Radin uzidati (*Div. Canc.* 260°). Krajem 1449. Ivan Brajković je izdubio cisternu (*Diversa Notariae*, 34, 185°), koju je zatim Đuras Stjepković presvodio sazidavši ujedno i kući peč, zid okolnog vrta i ostalo potrebno (*Div. Not.* 186).

¹¹ Iznad ulaza je reljef s likom sv. Vlaha a ispod njega su uz godinu završetka radova navedena i imena nadstojnika gradnje: S. Biaxio de Giamagno, S. Piero de Poca, S. Zovane de Sorgo.

¹² Primjer Kneževa dvora u Slanom pokazuje tijek uspostave vlasti u knežiji i gradnje upravnog sjedišta. Tri dana po primopredaji Primorja, 1399. godine, Dubrovčani šalju u Slano kneza. Iste se godine, pri diobi općinske zemlje izdvaja pet zlatica zemlje (manje od 0,9 ha) za kneževu kuću. (D. Roller, *Agrarno-proizvodni odnosi na području dubrovačke republike od XIII. do XV. stoljeća*, Zagreb, 1955., str. 228).

¹³ C. Fisković, (bilj. 9), str. 87.

Knežev dvor na Lopudu

Kuća za kneza ili kapetana Trstenice uz koju je bila i loža (sudnica) počinje se graditi 1448. godine.¹⁴ Prozore, vrata, stepenice i ormar za tu kuću, koja je poslije srušena, kleše Radoje Pribilović. Prema imenima majstora uposlenim tih godina na dvorovima ladanjskih knezova, proizlazi da su nadstojnici gradnji odabirali one koji su se već dokazali na velikim sakralnim, javnim i privatnim gradnjama u Dubrovniku (franjevački i dominikanski samostan, Knežev dvor i palača Sandalja Hranića, zvonik gradskog sata i most pred vratima od Ploča).¹⁵ I dok dvorovi u Slanom, u Trstenici i na Šipanu, koje izvode vrsni dubrovački zidari i korčulanski klesari, ne odaju više ni po čemu očekivanu kvalitetu, lopudski dvor nema zasada nijednog pronađenog ugovora o gradnji, a nadilazi sve ostale i arhitektonskim rješenjem i kvalitetom izvedbe klesanih dijelova.

Tu znatno višu razinu lopudskog Dvora objašnjava i karakter samog naselja. Lopud je u 15. i 16. stoljeću postao najvažnije pomorsko središte Republike – nakon grada Dubrovnika. Postao je to i brojem stanovnika i bogatstvom koje su stekli. Pretjerani će ipak biti podaci koje donosi Matijašević¹⁶ kako je otok u 16. stoljeću brojio 18.000 stanovnika, od kojih 14.000 odraslih; bliži su stvarnosti

¹⁴ Isto, str. 86-87.

¹⁵ Na franjevačkom samostanu rade: Radoj Bogetić i Božidar Bogdanović 1426., Đuras Stjepković 1448. (Isto, str. 38, 93), na dominikanskom samostanu Božidar Bogdanović 1424., Đuko Utišenović i Radonja Grubačević 1456. (Isto, str. 115, 118), na Kneževu dvoru Božidar Bogdanović 1435., Radoje Pribilović 1440., 1443. i 1445., Radin Brajković 1440. i 1464., Đuko Utišenović i Radonja Grubačević 1439., 1440. i 1442. (Isto, str. 25, 27, 31, 59, 115, 121), na palači Sandalja Hranića Radivoj Bogetić 1421. (Isto, str. 58), na zvoniku gradskog sata Đuko Utišenović i Radonja Grubačević 1444. (Isto, str. 108), a na mostu pred vratima od Ploča Đuko Utišenović i Radonja Grubačević 1449. (Isto, str. 122).

¹⁶ I. M. Mattei - Matijašević, (bilj. 6), str. 327.

brojevi koje donosi Lisičar navodeći da je Lopud u doba najvećeg procvata mogao imati 4.000 stanovnika.¹⁷ Lopudani su bili vrsni pomorci i trgovci, u lopudskoj uvali gradili su se i tu nalazili zaklon i dubrovački brodovi. Na otoku su bila imanja i ljetnikovci brojnih dubrovačkih vlasteoskih porodica. Premda su mnoge kuće lopudskih stanovnika nestale, čak i oni malobrojni sačuvani primjeri pokazuju njihove izrazito specifične tipološke osobine te visoke domete u gradnji i oblikovanju klesanih dijelova. Stoga ni Knežev dvor nije za njima mogao zaostajati.

Međutim, Lopud se nalazio odveć blizu Dubrovniku da bi razvio neku veću autonomiju (poput Mljeta i Lastova, a donekle i Šipana). Knez je redovito sazivao cjelokupno stanovništvo u javne zborove koji su se održavali u loži;¹⁸ tom prilikom su se donosile uredbе, jer je uloga kneza u upravi otokom bila nerazdvojna od uloge koju je imala lopudska *universitas* (Bratovština sv. Marije od Šunja).¹⁹ Okupljajući sve društvene slojeve postala je ne samo duhovni već i politički predstavnik Lopuda te je preuzela mnoge upravne funkcije iako joj dubrovačka vlada nije priznala status pravne osobe.²⁰ Lopudska je *universitas* donacijama financirala i upravljala gradnjom lože, klaonice, javnih puča, utvrda, obale i drugih javnih zgrada, pa i nekim popravcima Kneževa dvora.²¹

Tipologija dvorova ladanjskih knezova

Kneževi dvorovi izgrađeni na raznim stranama dubrovačkog teritorija pokazuju tipološke sličnosti koje proizlaze iz potrebe objedinjavanja više funkcija. U istoj zgradi bile su i prostorije javne namjene (uredi, zatvori) i prostorije stambene namjene koje su morale omogućiti privatnost, ali i reprezentativnost. Sjedišta tzv. ladanjskih knezova trebala su i arhitekturom predstavljati središnju vlast na određenom području. Zgrada se uvijek ističe položajem, gradom i pomnije oblikovanim otvorima. Naravno da neke komponente ovise o posebnostima knežije. Tako će na područjima udaljenim ili slabije zaštićenim biti naglašen fortifikacijski karakter dvorova (Slano, Pridvorje). Dvorovi unutar naselja podredit će se karakteru okolne izgradnje (Ston, Cavtat). No, u predjelima kojima, poput Elafitskih otoka, nisu prijetile tolike opasnosti, uzori se za arhitektonsko oblikovanje biraju u najreprezentativnijoj arhitektonskoj vrsti na izvangradskom području – u ladanjskoj arhitekturi.

¹⁷ V. Lisičar, *Lopud, historički i savremeni prikaz*, Dubrovnik, 1931., str. 35-36.

¹⁸ I. M. Mattei -Matijašević, *Zibaldone II*, fol. 330-331. § 9. *La loggia è la prima tra le fabbriche civili. Questa è un portico quadrato fabbricato in isola dalla comunità ad uso degli abitanti e da forestieri, particolarmente mercanti, perche ivi in ogni tempo passano convenire e tratenersi per contractare e conchiudere i proprii affari: e perciò fù situato su la riva appunto del seno maggiore. Questo seno fù tutto munito di grossa muraglia con moletti e scale, onde si frenassero i marosi in tempo di tempeste, e si rendasse agevole il caricare le barche, e lo smontare in terra.* Odlomak Matijaševićeva teksta donosi Josip Lučić u: »Prinos građi o spomenicima Lopuda i Koločepa«, *PPUD* 16, Split, 1986., str. 211.

¹⁹ A. Marinović, (bilj.8), str. 201. *Universitas Insulae Medianae Elaphitum* osnovana je 1416. no Malo vijeće je potvrđuje tek 1453. godine.

²⁰ Isto, str. 203, 210.

²¹ Po naređenju lopudskog kneza, Vlaha Lukina Bone, Bratovština sv. Marije od Šunja bila je dužna popraviti i zid kneževa dvora (*Diversa Lopud*, 68 (1730.-1744.), str.120'). Isto, str. 211.

Najistaknutiji primjeri takvog koncepta koji uključuje i tipološka, a i stilska obilježja, kneževi su dvorovi na Šipanu i na Lopudu. Oba imaju približno istu kompoziciju cjeline: jednokatnica i na nju okomito prizemno krilo zajedno s dva poteza visokog zida ograđuju dvorište ispred pročelja. Krila i jednog i drugog sadrže cisternu i lođu, odnosno trijem, a zaključena su terasom. No, ta se dva dvora po nečemu se i razlikuju. Kod šipanskog dvora bačvastim svodovima presvođene prostorije prizemlja služile su »javnim« i gospodarskim funkcijama, a one na katu stanovanju. Izravna interna veza između ta dva nivoa ovdje je izostala: na kat vode vanjske stepenice prigradene uz pročelje, što se može protumačiti i kao pozivanje na neka arhaična rješenja.²² Naprotiv, kod znatno razvijenijeg tlocrta lopudskog dvora stepenicama su izravno bile povezane središnje dvorane prizemlja i kata, što je uobičajeno rješenje u dubrovačkim ljetnikovcima. Razlika u odnosu na njih samo je ta što se u manjem dijelu prizemlja nalazila i kancelarija, dok je zatvor izvan same kuće, u prizemlju kule u uglu dvorišta.

Sve vodi zaključku da je u lopudskom dvoru stanovanju pripala ne samo veća površina već se mogla ostvariti i njegova viša razina. U Dvoru se boravilo tijekom cijele godine; tu je stanovao i primao knez, a čini se i kancelar. Njegov se ured (*officio*) spominje 1574. u presudi o izgonu s otoka kancelarove žene.²³

Dužnost lopudskog kneza obavljao je jedan od dubrovačkih plemića; od tog se pravila odstupilo tek u kasnijim stoljećima.²⁴ *Comes Insulae Mediae*²⁵ birao se na godinu dana svakog 1. ožujka, a dužnost bi nastupio 1. svibnja; on je na otoku bio vrhovni upravitelj i sudac te vodio brigu o obrani Lopuda. U odsutnosti bi ga zamjenjivao kancelar, osoba u koju je dubrovačka vlada imala povjerenje. Zapravo je nadzirao kneza i bio je vladin doušnik. Knezu, naime, za vrijeme dok bi bio odsutan, nije pripadala plaća. Kancelar je vodio knjige prodaja, oporuka, bračnih ugovora, tužbi, presuda, katastra itd.²⁶

Kako je lopudski Knežev dvor doslovno predstavljao upravnu vlast Republike na otoku, njegov višenamjenski arhitektonski program bio je odraz okupljanja svih funkcija na jednome mjestu. Na Lopudu se u tu svrhu nije pristupilo adaptaciji neke postojeće zgrade već je razrađen novi arhitektonski koncept kojemu na dubrovačkom području nema premca.

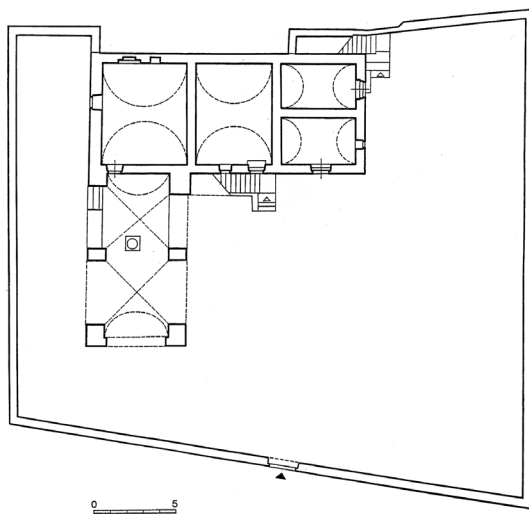
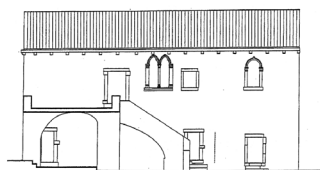
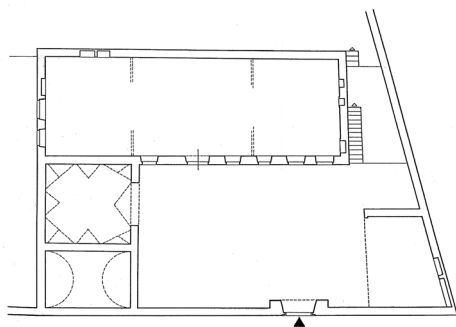
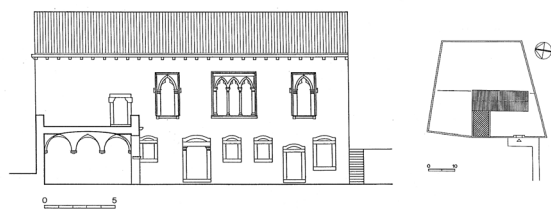
²² Slično rješenje nalazi se na obližnjem ladanjsko-gospodarskom sklopu uz kapelicu sv. Jeronima.

²³ A. Marinović, (bilj. 8), str. 32 (...*Nicolo suo marito se debba cassare dal suo officio...* (*Consilium Minus*, 52, str. 114°-115).

²⁴ Nakon potresa 1667. Lopud se s Koločepom ponovno spojio u zajedničku knežuju sa Šipanom. Godine 1669. bira se, naime, jedan knez za Šipan i Lopud i to na tri godine, a stanovat će izmjenično na Šipanu, odnosno na Lopudu. Isto, str. 196-197, 208.

²⁵ Zdenka Janeković-Römer navodi da se naslov *comes* (koji se za dubrovačkog kneza rabio u vrijeme mletačke vlasti, a nakon 1358. promijenio u *rector*), zadržati za ladanjske knezove i nakon 1358. godine. Filip de Diversis, (bilj. 6), str.: 58.

²⁶ Primjerice, na Lastovu kancelar stanuje odvojeno od kneza a ni kancelarija nije u kneževoj palači (M. Lucianović, »Lastovo u sklopu Dubrovačke republike«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* III, Dubrovnik, 1954., str. 253-295).

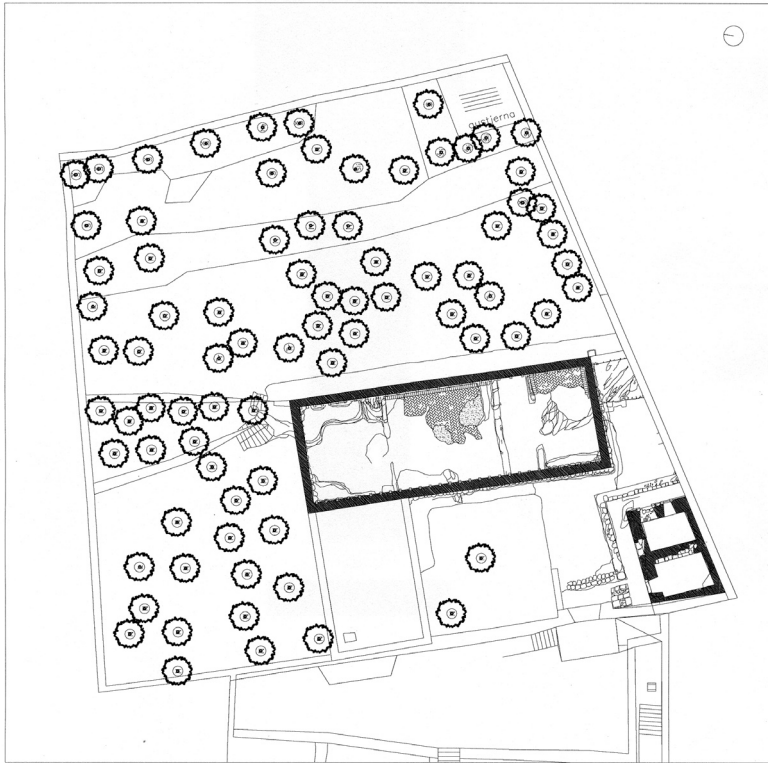

Dvorovi knezova na Šipanu i na Lopudu: pročelje i tlocrt prizemlja

Mjesto gradnje i priprema terena

Važnost Kneževa dvora istaknuta je već i odabirom mjesta za njegovu gradnju. U odnosu na naselje, novi je dvor zauzeo dominantan položaj na uzvisini što ga je ujedno učinilo ključnim u formiranju krajolika. Predio na kojem je Knežev dvor podignut označen je na austrijskom katastarskom planu iz 1836./78. godine nazivom »Igo«, premda se igalom smatra i šire priobalno područje. Dvor je smješten usred gusto izgrađene jezgre naselja s dobro organiziranom unutrašnjom mrežom putova: većina ih vodi od obale do kuća na višim slojnicama padine, podno utvrde Španjole. Jedna od tih ulica vodila je samo do glavnog ulaza u Dvor. Zbog pomanjkanja ranije grafičke dokumentacije i oskudnih tragova na terenu, nemoguće je do kraja restituirati arhitektonsko okružje Kneževa dvora. Svakako je uz obalu postojao niz kuća čiji su vrtovi naknadno pripojeni kompleksu Dvora s njegove zapadne strane.²⁷

Knežev dvor na Lopudu, situacija, mj. 1:100

²⁷ Ove su kuće bile, kao i mnoge uz obalu sa sjeverne i južne strane zaljeva, primjeri specifičnog tipa stambene izgradnje na Lopudu: pročeljem se okreću komunikaciji i oblikuju kao ulične fasade u gradskom tkivu, dok se začeljima otvaraju na vrtove i poprimaju karakteristike ladanjske izgradnje. Usp. N. Grujić, »Prilog tipologiji stambene arhitekturi na Lopudu«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27, 2003., str. 65-72.

Istražnim radovima nisu se na mjestu Kneževa dvora pronašli tragovi neke prethodne građevine. Međutim, pokazalo se da su geološke osobine samog terena u mnogome odredile arhitektonsko rješenje. Gradnji je, naime, prethodila vrlo dobro smišljena priprema terena. Kosina nije bila preoblikovana jednostavnim terasiranjem: podzidavanjem i nasipavanjem dolaca na kojima bi se gradilo. Ravnina na kojoj će biti podignuta kuća nastala je preoblikovanjem stijene: odsječena je tako da se o nju oslonio donji dio začelja, a na njegovom sjeveroistočnom uglu usječena je i dublje da bi se s unutrašnje strane smjestila crna jama. Pukotine u plohi na koju će se položiti popločenje prizemlja prethodno su bile zapunjene usitnjenim kamenom i vapnenom žbukom. Živa stijena pojavljuje se mjestimice i u dvorištu, na njoj su temeljeni i krilo i kula te dijelovi zapadnog ogradnog zida. Ovakva priprema terena učinila je cijeli izgrađeni sklop dovoljno čvrstim da je odolilo svim potresima.

Očigledno je teren dobro ispitan da bi se odabralo najpovoljnije mjesto i za cisternu dovoljno udaljenu od jame koja bi je zagadila. U dnu cisterne živa se stijena nazire na 2,7 m nižoj koti nego u susjednoj lođi. Može se čak pretpostaviti da je zatečena konfiguracija tla uvjetovala i položaj krila u odnosu na samu kuću, odnosno da upravo iz tih razloga nije bilo moguće prigraditi krilo uz bočnu fasadu, kako se to nalazi kod većine ljetnikovaca tzv. L-tlocrta.²⁸

Kompozicija cjeline

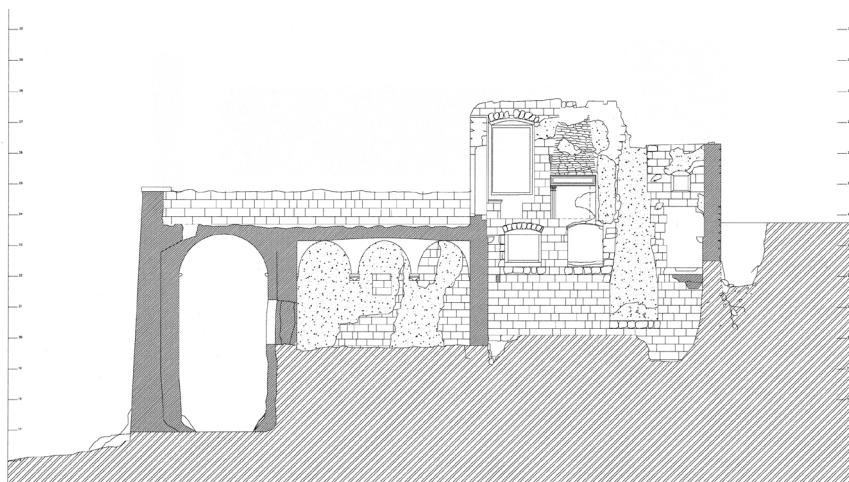
Knežev dvor smješten je na čestici približno kvadratnog oblika ograđenoj visokim zidovima. Na prostoru parcele izgrađeni su jednokatna kuća izduženog pravokutnog tlocrta i na nju okomito prizemno krilo koji zajedno s dijelom zapadnog ogradnog zida omeđuju dvorište ispred pročelja. Kuća i krilo okruženi su sa sjeverne i istočne strane terasastim ograđenim vrtom.

Glavni ulaz u sklop Kneževa dvora – veliki portal šiljastog luka – nalazi se u zapadnom potezu ogradnog zida; u tom dijelu debljina zida je udvostručena, a iznad portala zid je bio i viši.²⁹ Dvorište je bilo popločano što je za očekivati s obzirom i na javnu funkciju prostorija u prizemlju. Uz portal je otkriven trag popločenja, a s njegove sjeverne strane i podzid gornje razine dvorišta; kosina između glavnog ulaza u ogradnom zidu i ulaza u kuću svladavala se širokim stepenicama od kamenih kvadara. U jugozapadnom kutu dvorišta su ostaci kule: obje prostorije u njezinom prizemlju imale su bačvaste svodove. Istočna prostorija s niskim vratima i malim prozorom služila je kao zatvor.³⁰ Ispod zapadne prostorije

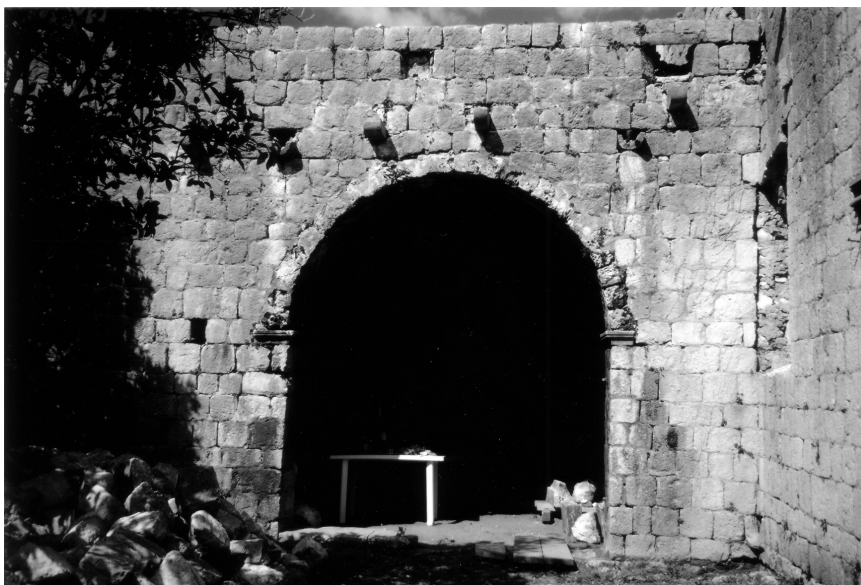
²⁸ U tom se pogledu lopudski dvor bitno ne razlikuje od šipanskog, a i od većine dubrovačkih ljetnikovaca, gdje krilo ne prikriava dio pročelja i omogućuje pravilniji raspored otvora cijelom širinom.

²⁹ Na šipanskom kneževom dvoru takav istak nosi reljef sv. Vlaha i ploču s godinom gradnje i imenima nadstojnika gradnje.

³⁰ A. Marinović, (bilj. 8), str. 204, 206 (*Diversa Lopud*, 68, 1655-1656, - 1, str. 40-41). U zaključku zbora iz 1656. na kojem su imenovani novi činovnici: *grassieri* (službenici koji su vodili brigu o masnoćama), *giusticieri* službenici za nadziranje mjera i utega), *capitani di notte* (nadstojnici noćnih straža), *stimatori* (procjenitelji), *guardiani alla sanità* (predstojnik za zdravstvena pitanja), navode se i one kazne koje će odslužiti *in carcere di questo Palazzo*.

Poprečni presjek kroz kuću i krilo s pogledom na sjever

Lučni otvor lođe

je cisterna, a od njezinih vrata u sjevernom zidu do ulaza u prostoriju zatvora u istočnom zidu vodio je prolaz. Od prostorije na katu u koju se ulazilo izravno vanjskim stepenicama uz zapadni ogradni zid ostale su samo niše ognjišta, pila i nužnika u južnom ogradnom zidu kojem je kula prigradena.³¹

³¹ Na spoju sjevernog i zapadnog zida ostala je samo špaleta vrata na katu; stepenice (vjerojatno drvene) bile su prislunjene uz zapadni ogradni zid (popločenje podesta je uz utvrđeno uz ojačanje zida u kojem je ulazni portal.

Portal u zapadnom potezu ogradnog zida

U istočnom dijelu krila je lođa, u zapadnom cisterna (ukupne dubine 6,47 m od otvora u podu terase). Lođa je bila popločana opekom³² i širokim se lukom otvara na dvorište.³³ Ima konzolni svod sa po tri lunete na punim zidovima; konzole su kvadratnog oblika s trokutom ispod profilacije. Zidovi i svod su bili ožbukani. Cisterna je ožbukana i zaključena s dva križna svoda na krajevima i bačvastim svodom u sredini. Mogla je primiti oko 80 m³ vode. Za skupljanje vode nije se rabila pokrovna terasa već kosine krova: kroz kamene krovne vijence (kanale) i vertikalni kanal unutar zida (na spoju pročelja i krila) stizala je u vanjski kanal koso položen na konzole uzduž južne fasade krila. Ispod otvora kojim je voda dotjecala u cisternu još je jedan otvor (ukrašen maskeronom) kroz koji se mogla uzimati za potrebe prostorija u prizemlju. Krilo je zaključeno terasom koja je izvorno imala pod od zaglađene vapnene žbuke;³⁴ parapetni zidovi imali su poklopnice i otvore kroz koje je otjecala suvišna voda. Na terasi je postojala kruna cisterne, od koje su zatečena samo dva niska, jaka oktogonalna stupa koja su nosila gredu za koloturu. Otud su se vodom snabdijevale prostorije kata.

³² Fragmenti sačuvanog popločenja pokazuju da su i u lođi, kao i u prizemlju kuće, opeke (25x12x2 cm) uz sjeverni zid poredane okomito, a na preostalom dijelu u vezu »riblje kosti«.

³³ Prag lučnog otvora čine velike kamene ploče debljine 10 cm, stranice luka su zidane, kapitalne zone niske i jednostavno profilirane. Luk je izveden u sedri i zacijelo je bio ožbukani.

³⁴ Fragmenti izvornog taraca pronađeni su ispod kamenih kvadara kojima je terasa naknadno bila pokrivena a koji su svojom težinom dodatno oštećivali svod lođe. Zidani parapet bio je ožbukani; od kamenih ploča kojima su parapeti terasa obično pokriveni, ostala je samo jedna na sjeverozapadnom uglu.

Ostaci kule u jugozapadnom uglu dvorišta

Prostorna podjela kuće

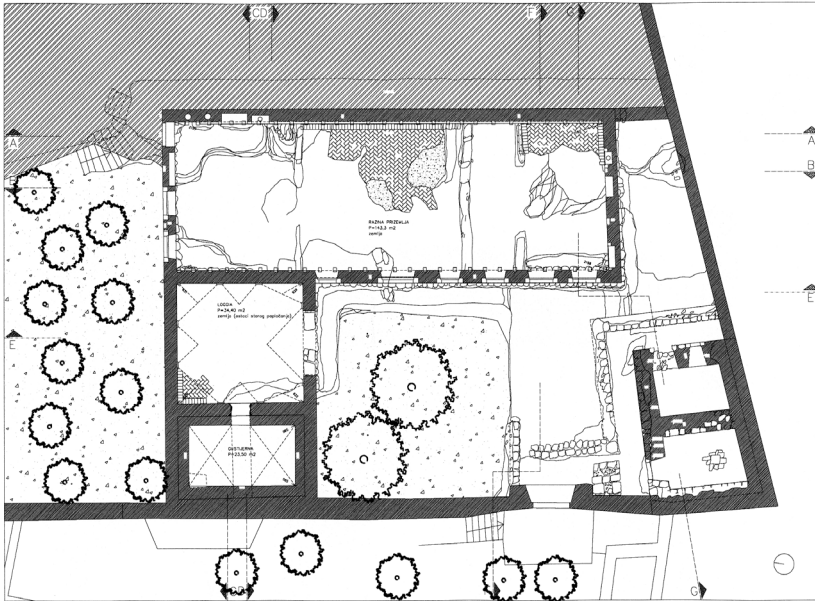
U unutrašnjosti kuće, ispod nanese zemlje i posađenih voćaka, pronađeni su dijelovi popločenja, tragovi razdjelnih zidova u podu i na zidovima te položaj stubišta čime je utvrđena izvorna podjela prostora u prizemlju.³⁵ Duž zapadnog i istočnog zida ostale su sačuvane sve konzole grednika nad prizemljem. Na položaj pregradnih zidova na katu ukazali su otisci u žbuci na perimetralnim zidovima a sačuvan kameni namještaj otkriva namjenu pojedinih prostorija. Sa sva četiri zatečena perimetralna zida kuće nedostaju završni redovi klesanaca, znači konzole i krovni kanali, te zabati sjevernog i južnog zida.

Središnji dio prizemlja zauzima najveća prostorija – saloča (59 m²), koja se otvara na dvorište ispred pročelja s dva prozora i velikim vratima između njih. Popločenje saloče opekom sačuvano je duž cijelog istočnog zida.³⁶ Određen je položaj podesta uz zapadni zid i širina stubišta (125 cm) koje je iz saloče vodilo u središnju dvoranu kata,³⁷ a bilo je prislonjeno uz sjeverni pregradni zid koji je saloču dijelio od kuhinje. Na taj je način kuhinja zapravo bila odvojena od saloče

³⁵ Nalaze nije toliko ošteti sloj nanese zemlje već kopanje pri sadnji, širenje korijenja, te kasnije preoravanje. Popločenje od opeke pokazalo se u jugoistočnom kutu: opeke (25x12x2 cm) ravno su poredane uz južni zid, vezane u »riblju kost« uz istočni zid.

³⁶ Ovdje je redom opekom iste veličine naglašen rub istočnog zida (zacijelo i zapadni zid) a preostala površina je popločana u vezu »riblje kosti«.

³⁷ Žbuka sačuvana na sjevernom dijelu zapadnog zida (ispod prozora i sjevernije od njega) pokazuje visinu podesta višeg za jednu stepenicu u odnosu na pod saloče.

Tlocrt prizemlja s ucrtanim nalazima

dvostrukim zidom (jer su drvene stepenice i prema saloči morale imati pregradu), što je smanjilo dopiranje buke a bez udaljavanja tih dviju prostorija.³⁸ U istočnom dijelu sjevernog i južnog pregradnog zida saloče nalazila su se nasuprotna vrata.³⁹ Sa sjeverne strane saloče je kuhinja s uskom spremom u zapadnom dijelu.⁴⁰ Na zidovima tih prostorija nema tragova žbuke, niti je u tom dijelu kuće sačuvano popločenje. Spremu je osvijetljavao jedan od tri jednaka, visoko postavljena pravokutna prozora; preostala dva prozora u sjevernom zidu pripadala su kuhinji, a između njih je bilo ognjište niskog ložišta.⁴¹ U istočnom zidu kuhinje su umivaonik (pilo) i nužnik.

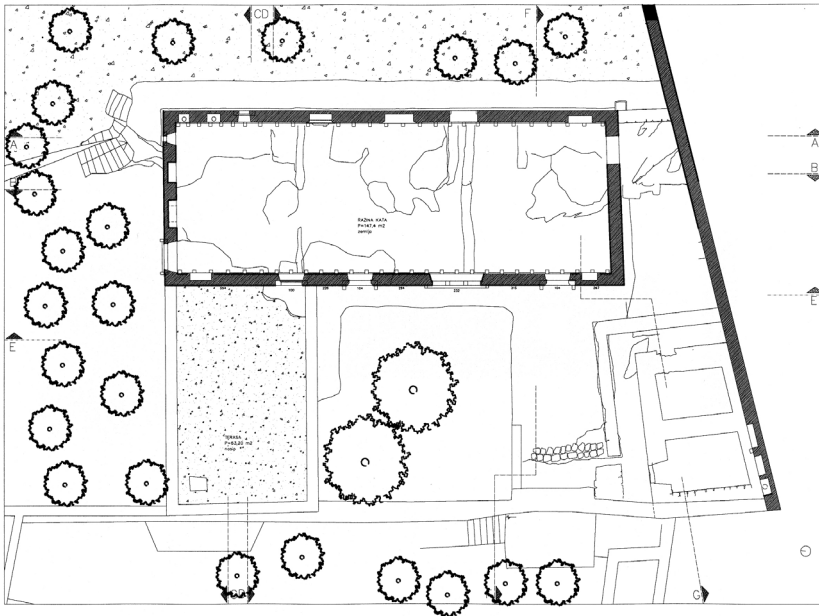
S južne strane saloče nalaze se dvije prostorije. Prva do nje je uska i zauzima cijelu dubinu kuće; nije bila popločena a osvijetljavao ju je samo jedan prozor

³⁸ O tim praktičnim aspektima projektiranja piše i L.B. Alberti, *L'Architettura*, ur. G. Orlandi i P. Porthogesi, vol. 2, Milano, 1966., str. 424: *Alle sale da pranzo deve essere annessa la cucina... La cucina non dovrà trovarsi a diretto contatto con i banchettanti, e nemmeno lontano fino al punto di far raffreddare durante il trasporto le pietanze che vanno servite calde; basterà che ai convitati non giunga al orecchio il rumore fastidioso di sgatter, piatti e padele.*

³⁹ U kuhinju su vodila vrata čiji prag je uklesan u živu stijenu, a u prostoriju s južne strane saloče vrata čiji položaj dokazuje povišen rub vapnene žbuke uz liniju pregradnog zid prekinut na mjestu vrata.

⁴⁰ U kamenoj strukturi sjevernog zida (iznad 2. i 8. reda klesanaca) vide se usječena ležišta za razupore drvenog kostura kanatnog zida koji je dijelio spremu od kuhinje.

⁴¹ Nedostaje podnožje ognjišta i napa, a konzole na kojima je napa počivala odlomljene su. Niša ognjišta sužuje se u visoki dimnjak.

Tlocrt kata, restitucija izvornog stanja prema tragovima pregradnih zidova

na zapadnom zidu. U istočnom dijelu bila povezana sa saloćom.⁴² U toj su se prostoriji vjerojatno pohranjivale knjige (arhiv kancelarije). Krajnja prostorija u južnom dijelu kuće ima u zapadnom zidu prozor i vrata, manja od onih u saloči. Sačuvani dijelovi kamene opreme u južnom zidu ukazuju da je prednji dio prostorije (u kojem su ognjište i zidni ormar) služio kao kancelarija, a da se u njezinom stražnjem dijelu (u kojem su nužnik i zidni umivaonik) moglo stanovati. Taj dio morao je biti odijeljen drvenom pregradom jer su na istočnom i južnom zidu pretpostavljene stražnje prostorije, sačuvane u pravilnim razmacima rupe na visini od 216 cm od poda; u njih su najvjerojatnije bili zabijeni klinovi – tzv. *pironi* (*peroli*) *de armatura* o koje bi se objesila zidna oplata ili profilirana greda na koju su se stavljali ili vješali razni predmeti.⁴³ Ne treba zaboraviti da je u 15. stoljeću u prostorijama postojalo mnogo više drvenih elemenata nego li se to danas po rijetkim tragovima može zaključiti.

Raspored prostorija na katu je pravilniji i simetričan utoliko što je dvorana smještena centralno, no pregradni zidovi prizemlja i kata ne podudaraju se

⁴² Moguće veze sa susjednom saloćom i kancelarijom u zapadnom njezinom dijelu nije bilo moguće utvrditi jer je dio poda posve razoren.

⁴³ Usp. V. Han, »Drveni gotičko-renesansni vijenac iz Tudizićeve palače u Dubrovniku«, *PPUD* 10, Split, 1956., str. 133-136. Za usporedbu vidi nalaz u jednoj od prostorija prizemlja u Gučetićevoj ljetnikovcu u Rijeci Dubrovačkoj: N. Grujić, »Ljetnikovac Klementa Gučetića u Rijeci dubrovačkoj – podloga, zamisao izvedba«, *Radovi IPU* 11, Zagreb, 1987., str. 133.

Detalj poda od opeke u dvorani prizemlja

osim onih između saloče i kuhinje, odnosno dvorane i sobe na katu. Prizemlje i kat bili su odijeljeni drvenom međustropnom konstrukcijom.⁴⁴ Središnja dvorana kata bila je najveća prostorija u kući, povezana jednim vratima s terasom ispred pročelja, a drugim vratima s vrtom iza začelja. Dvorana je dobro osvijetljena – triforom i monoforom u zapadnom zidu, a bila je opremljena najljepšim dijelovima kamenog namještaja: zidnim umivaonikom i velikim ormarom u istočnom zidu. Prema rasporedu bočnih prostorija imala je po dvoja vrata u sjevernom i južnom pregradnom zidu.⁴⁵ Sa sjeverne strane dvorane je velika soba, neosporno i najbolje opremljena sa zidnim ormarom u zapadnom zidu, a velikim prozorom sa sjedalima (»pižulima«) i kaminom do njega u sjevernom zidu te sa zasebnim nužnikom. Tanka je pregrada dijelila ovu sobu od dva nužnika u začelnom dijelu.⁴⁶ Onaj manji u sjeveroistočnom kutu pripadao je sobi, drugi, znatno veći, dvorani.⁴⁷ Činjenica da ta soba i dvorana imaju zasebne nužnike svjedoči o nastojanju da se

⁴⁴ Raspon konzola upućuje na gređnike kakvi su zatečeni u maloj dvorani 2. kata i velikoj dvorani 3. kata približno istodobne Tudizićeve palače na Pustijerni (Braće Andrijića 4,6) te u dvorani 2. kata obližnje Ranjinine palače (Braće Andrijića 10.). Usp. N. Grujić, »Ranjinina kuća u Dubrovniku od XV. do XX. stoljeća«, *Peristil*, 39, Zagreb, 1996., str. 69-84.

⁴⁵ Tragovi južnog pregradnog zida jasno su otisnuti u žbuci perimetralnih zidova. Sjeverni pregradni zid potvrđuje ravno usječena desna špaleta vrata koja vode na terasu a na istočnom zidu format dvorane određuje zid stubišta koji se jasno ocrtao završnim rubom žbuke između prozora nužnika i zidnog umivaonika.

⁴⁶ Sudeći po usjecima u zidu, i oni su međusobno bili razdvojeni tankom (drvenom) pregradom i svaki ima svoj mali prozor.

⁴⁷ Identičnu situaciju – jednu bočnu prostoriju na katu s dva nužnika u stražnjem dijelu – nalazimo kod Rastićevoeg ljetnikovca u Rijeci Dubrovačkoj. Zbog datacije usp. : N. Grujić, »Četiri doba jednog ljetnikovca – "Džonovina" u Rijeci dubrovačkoj«, *PPUD* 31, Split, 1991., str. 191-222.

Unutrašnjost kuće, pogled na sjeverni zid

prostor stanovanja u svakom pogledu učini udobnim.⁴⁸ S južne strane dvorane bile su dvije sobe: zapadna je bila osvijetljena monoforom u pročelnom zidu. Uz nju se nalazi se zidni ormar. Istočna prostorija imala je samo zidni ormar u začelnom zidu, a bila je osvijetljena velikim pravokutnim prozorom koji je po svemu sudeći bio jednak onome na sjevernom zidu kuće osim što uz njegov parapet nema tragova sjedala.

Razmještaj kamene opreme dovoljno je indikativan ali da bi funkcija prostorija bila do kraja jasna, potrebno je dodatno objašnjenje o smještaju kreveta. Premda sobe u 15. stoljeću nemaju još sasvim izdiferenciranu namjenu (pa se u sobi, u kojoj se spavalo, moglo i blagovati, primati itd.) neka su pravila o položaju kreveta ipak postojala: krevet je u načelu morao biti u kutu, uza zid na kojem nije bilo ni kamina, ni prozora, ni vrata. Morao je biti što dalje od prozora zbog propuha, udaljen i od kamina radi pretjerane topline. Svakako, krevet je morao imati unaprijed određeno mjesto, a graditelj je morao voditi računa ne samo o pogodnosti mjesta već i o potrebnom broju kreveta, što je za Knežev dvor bilo teško predvidjeti.⁴⁹

⁴⁸ F. di Giorgio Martini, *Trattati di architettura, ingegneria e arte militare*, ur. C. Maltese, vol. 2, Milano, 1967., str. 336: *li necessari si lochino in logo che alle camare et alle prime abitazioni inferiori sieno propinqui, in loco più remoto e coperto che possibile, et alle camare principali si faccino nelle postcamare ovvero in luogo continuo alle camare, sicché non sieno in esse ma propinqui quanto è possibile...*

⁴⁹ Treba osim toga imati u vidu da su kreveti tog vremena mogli doseći velike dimenzije (200 x 170 cm).

Unutrašnjost kuće, pogled na južni zid

Pri preuzimanju službe svakog novoga kneza sastavio bi se inventar kneževe palače. Prema sačuvanim inventarima iz 17. stoljeća, namještaj lopudskog kneza bio je više nego skroman.⁵⁰ Premda ti inventari ne daju sliku o uređenju unutrašnjeg prostora u vrijeme gradnje dvora, zanimljivo je da se u njima spominju: *camera, camera nella sala, stanza d'abasso, porte maggiori*.

Materijali i tehnika gradnje

Pri gradnji je upotrijebljen vapnenac; klesanci srednje veličine poredani su u pravilne pasove. Perimetralni zidovi kuće građeni su s dva reda kamena i ispunom od lomljenca (i opeke), sve povezano vapnenom žbukom. Debljina svih zidova u prizemlju je 60 cm, osim začelnog koji doseže debljinu od 90 cm. Za vanjsko lice zidova korišteni su klesanci finije obrađene površine, s jedva vidljivim sljubnicama, pogotovo u gornjim dijelovima fasada. Za gradnju krila, kule i ogradnih

⁵⁰ Godine 1656. novi knez Frano Pavlov Pucić naslijedio je od prethodnog, Sekonda Kristoforova Zamanje jedan priprosti stol za jelo s dva »kavaleta« (nogara), dvije duge klupe od kojih jednoj nedostaje noga; kuhinjski ormar bez brave i ključeva: sobni stolić s dvije ladice; sliku sv. Vlaha; tri para »kavaleta« za postelju; dvanaest dasaka za dva kreveta, a tu se nalazila i *vna cassetta per loco comune con suo uaso*. Tu su i svi prozori sa željeznim okovima osim jednoga, kojemu oni nedostaju već više godina; tri brave s ključevima: za »sobu u dvorani« na prvom katu, za glavna ulazna vrata i za jednu sobu u prizemlju (vjerojatno kancelarija); pa devet škrinja bez ključeva i brava (A. Marinović, (bilj. 8), str. 203.

zidova korišteni su klesanci nešto grublje površine, vezani s više žbuke. Samo su u slučaju cisterne zidovi udvostručeni tako da im debljina prelazi 1 m.⁵¹

Kanatna konstrukcija razdjelnih zidova ostavila je traga: usjeci na zidovima (u svakom trećem ili četvrtom redu kamena) označuju ležišta za razupore drvene skeletne konstrukcije. Pronađeni fragmenti pokazuju da su ispune bile od opeke vezane s dosta vapnene žbuke. Saloča, »kancelarija« u prizemlju i lođa bile su popločane opekom (vel. 25x12x2 cm) u vezu »riblje kosti« s jednim redom ravno položenih opeka uz granične zidove. Međustropne konstrukcije u kući bile su drvene; raspon greda pokazuju jednostavne kamene konzole, zaobljene s donje strane. Svodovi u krilu i u kuli bili su izvedeni u sedri. Raznih su konstrukcija: konzolni u lođi, križni i bačvasti u cisterni, bačvasti svodovi u kuli. Sve su prostorije, osim kuhinje i spreme, bile ožbukane vapnenim zaglađenim žbukama od kojih je na zidovima sačuvana samo podloga, odnosno grubi prvi sloj žbuke dok je završni, zaglađeni sloj nađen samo u nišama ormara i zidnih umivaonika.

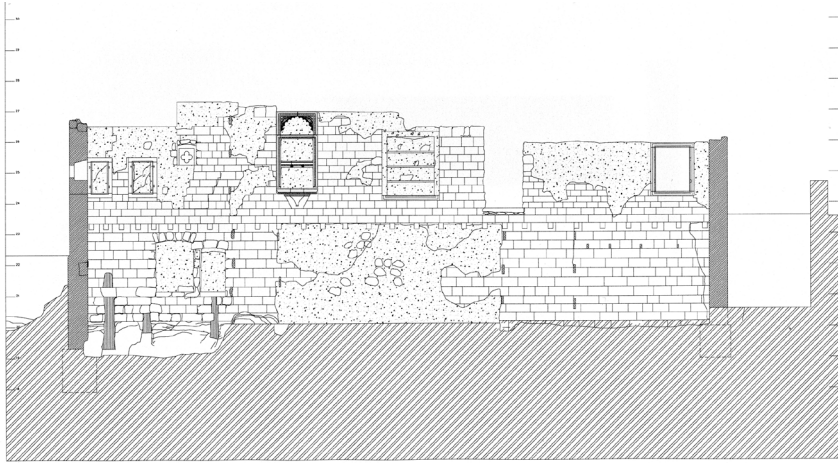
Provedena istraživanja tla i zidova u Kneževom dvoru otkrila su još jedan aspekt važan i za pripremu gradilišta i za sam proces gradnje. Riječ je o »infrastrukturi«. Poznato je da ništa nije tako tijesno povezano sa zidom kao dimnjaci i kanalizacija. Svi ostali elementi, pregradni zidovi pa i stubišta, mogli su naknadno promijeniti mjesto, ali ta su dva elementa neodvojiva od strukture zida, pa su prema tome uvijek uključeni u projekt. Češće je upravo njihov smještaj uvjetovao i raspored kamenog namještaja u prostorijama i otvora na fasadama, nego što bi to bilo obrnuto. Primjerice, ognjišta i kamini su redovito na kraćim, znači zabatnim zidovima: dimnjaci doduše oslabljuju te zidove, ali upravo njih dodatno, poput zatega, učvršćuju drvene stropne grede koje su uvijek okomite na duže stranice kuće. Nužnici su pak na mjestima gdje se zidni odvodni kanal najjednostavnije vezao na septičku jamu, a ona se mogla locirati samo na određenim mjestima.

Sama činjenica da su u kući veličine 21 x 7 m po etaži, postojala dva ognjišta u prizemlju i jedan kamin na katu, te dva nužnika u prizemlju i dva na katu, navodi da se u ovoj prilici istakne nešto o udobnosti koja upravo od 14. stoljeća postaje kategorija od središnjeg interesa za stambenu arhitekturu općenito. Stanovati udobno znači prije svega stanovati u prostorijama kojima se ne šire dim ni neugodni mirisi,⁵² a da bi se prostorije učinile udobnijim, trebalo je posebnu brigu posvetiti »instalacijama«. Njihov karakter i učinkovitost uvjetovali su i smještaj takvih prostorija pri projektiranju cjeline. Za razliku od svih drugih dijelova kuće, kuhinje i nužnici su paradoksalno povezani problemom odvođenja dima, otpadnih voda i smrada iz crnih jama; otud i njihovo grupiranje u jednom dijelu kuće.

U lopudskom Kneževom dvoru kuhinja je imala ognjište u sjevernom zabatnom zidu, kancelarija u južnom. Zabatni zidovi u koje su ugrađeni dimnjaci ne prelaze debljinu od 60 cm. Međutim, začelni zid u kojem se nalaze odvodni

⁵¹ Sjeverni, istočni i južni zid cisterne široki su 1,05 m a zapadni zid 1,50 m. Takva debljina zidova svodi njezin prostor u tlocrtu na 5,10 x 2,86 m. Osim što zidove čine tri, odnosno četiri reda kamena, ožbukani su s tri sloja žbuke: grubom, srednje grubom i finom žbukom.

⁵² Termin *commodità* sve češće se nalazi na stranicama traktata koji su posvećeni civilnoj arhitekturi, počev od testova Filaretea i Francesca di Giorgia.

Uzdužni presjek kroz kuću s pogledom na istok

kanali oba nužnika na katu te pila i nužnika u kuhinji prelazi debljinu od 90 cm. U tom dijelu otkrivena je ispod poda velika presvođena crna jama propusnog dna iz koje su se kroz proboje ispod sjevernog zabatnog zida oslobađali plinovi i suvišna voda.⁵³ U nju su utjecale vode iz nužnika i pila kuhinje,⁵⁴ te vode iz oba nužnika na katu. U ispunu zida, usporedno s podizanjem kuće, ugrađene su u tu svrhu glinene cijevi promjera oko 30 cm, glazirane izvana i iznutra vezane i međusobno i s okolnim zidom vrlo kvalitetnom žbukom da ne bi probijala ni vlaga ni mirisi.⁵⁵ Nužnik i umivaonik kancelarije spajali su se na kanal s vanjske strane južne fasade.

Dobro funkcioniranje kuće uvjetovalo je i neka njezina oblikovna rješenja: otud proizlazi i raspored otvora na fasadama, a pogotovo mjesta na kojima se javlja kameni namještaj.

Organizacija fasada

Raspored otvora na fasadama ne podređuje se toliko formalnoj shemi simetrije koliko je odraz rasporeda i funkcije prostorija. Najjasnije se to obilježje očituje na pročelju čije je osnovno obilježje da se otvori prizemlja ne podudaraju u vertikalnim osima s otvorima na katu, jer i položajem i oblikom slijede logiku i funkciju unutrašnjeg rasporeda. Činjenica da je uz sjevernu trećinu pročelja

⁵³ Sa sjeverne strane jama završava kod temelja graničnog zida kuće; lomljenac vezan sa žbukom i crljenicom navodi na ostatak pete nekog plitkog svoda kojim je jama bila natkrivena, a koji se na južnom kraju oslanjao na stijenu. Veličina sonde je 5 x 1,2 m, a dubina 85 cm no jama je mogla biti i veća.

⁵⁴ Niše pila i nužnika odijeljene su samo zajedničkom špaletom, a imaju i zajednički odvodni kanal: da bi se kanali spojili, odljev pila je postavljen ukoso.

⁵⁵ Kanal je sastavljen od elemenata u obliku krnjih stožaca s krajevima koji se uglavljuju tako da već i samim njihovim spajanjem postaje nepropusnim.

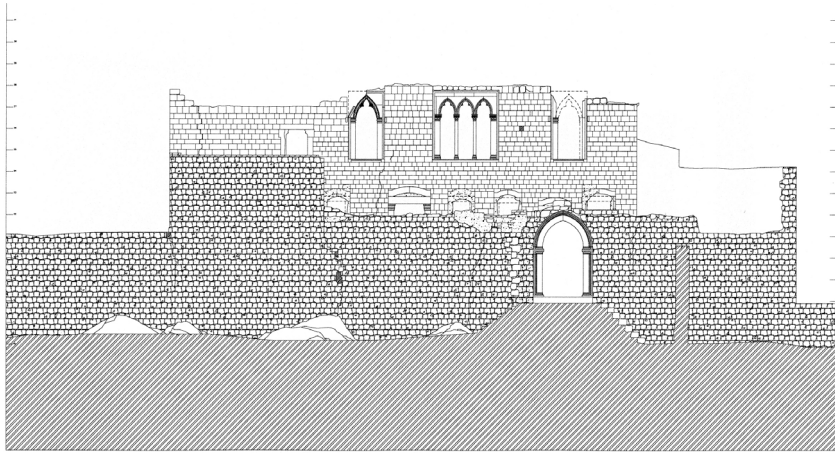
Nužnik u niši

Dijelovi glinene glazirane odvodne cijevi nužnika

prigrađeno krilo, ostavlja vidljivim samo jedan njegov dio.⁵⁶ Otud i asimetričan raspored otvora u prizemlju. Dvorani prizemlja pripadaju dva prozora i veći portal između njih; kancelariji, međutim, pripada manji portal ali zato veći prozor od svih ostalih, jer toj je prostoriji trebalo najviše svjetla: uz prozor je zidni ormar, tu je zacijelo bio i stol kancelara. Bez obzira na veličinu svi su prozori prizemlja

⁵⁶ U usporedbi sa šipanskim dvorom slijedi da oba teže simetričnom rasporedu prozora na katu; no, na Šipanu je središnja bifora postavljena doista u sredinu pročelja, dok je na Lopudu trifora u sredini samog onog dijela uz koji nije prigrađeno krilo.

Zapadna fasada (pročelje) kuće i presjek kroz krilo (lođu)

jednakog oblika. Portali se, međutim, razlikuju i oblikom: ulaz u dvoranu čine kameni prag, monolitni dovratnici, višestruko profilirani kapiteli, jaki nadvratnik i rasteretni luk. Drugi portal je uži, niži i okvir mu je jednostavniji.

Između prizemlja i kata nema razdjelanog vijenca. Prvi kat vidljiv je u cijeloj širini kuće. Sjeverni dio zidnog platna, onaj koji odgovara širini terase, otvara se na nju jednostavnim pravokutnim vratima: jedini njihov ukras su kapitelne zone dovratnika koje profilacijom ispunjaju uglove svijetlog otvora. Dio pročelja koji je vidljiv u punoj visini rastvoren je na katu s dvije monofore i središnjom triforom o kojima će se više govoriti u idućem poglavlju.

Začelje je vidljivo samo u visini prvog kata. Približno u sredini nalaze se vrata dvorane kroz koja se izlazilo u stražnji vrt. Na sjevernom kraju je manji kvadratni prozor nužnika koji je pripadao dvorani. Uz istočni ugao sjeverne fasade bile su prigradene stepenice koje su povezivale vrt iza začelja s nižim bočnim vrtom uz sjevernu fasadu. U njezinu prizemlju su tri jednaka, pravokutna prozora, uokvirena sa četiri ravne kamene grede i s rasteretnim kamenim lukom. Uz istočni ugao sasvim mali prozor nužnika zatvoren je četverolisnom tranzenom. Uz zapadni ugao nalazi se veliki pravokutni prozor profilirana okvira, a isti takav prozor nalazi se na istočnom kraju inače posve zatvorene južne fasade.

Raspored otvora na fasadama podrazumijeva i odnos koji se uspostavlja između unutrašnjosti i vanjštine kuće, naravno i onu hijerarhiju otvora koja je odraz funkcije prostorija.

Arhitektonski ukras vanjštine

U nedostatku arhivskih podataka o izradi klesanih dijelova, pri određivanju vremena njihova nastanka donekle će pomoći usporedbe. Neki su se elementi arhitektonske dekoracije zbog svojih stilskih obilježja, pokazali kao relativno pouzdani pokazatelji u postavljanju datacije. Svi su klesani dijelovi, kako kameni

Pročelje

namještaj tako i okviri prozora i vrata, izvedeni veoma kvalitetno čemu pridonosi i vrsta korištenog vapnenca, koji potječe zacijelo iz korčulanskih kamenoloma. Tijekom istraživanja, pedesetak je fragmenata arhitektonske dekoracije pronađeno u samoj kući, u dvorištu, u vrtu, čak uzidanih u stepenice upotpunjujući već ionako bogat repertoar klesanih elemenata.

Na fasadama Dvora javljaju se oblici otvora i ukrasni motivi koji se mogu naći i na drugim dubrovačkim spomenicima, no ovdje su izvedeni na najvišoj razini, zahvaljujući i kvaliteti upotrijebljenog kamena. Gotički prozori njegova pročelja – trifora i dvije monofore – predstavljaju vrhunska djela klesarskog umijeća 15. stoljeća na dubrovačkom području. Činjenica da nema traga nekom naknadnom ugrađivanju, prisutnost oblika koji pripadaju i gotici i renesansi imat će važnost pri određivanju vremena gradnje. Imajući to u vidu, spomenut će se ovdje samo najvažniji otvori.

Glavni ulaz u ogradnom zidu lopudskog dvora⁵⁷ – portal šiljastog luka – znatno je veći i bolje obrađenog okvira nego šipanski koji je datiran 1450. godinom. Oba zacijelo polaze od portala dubrovačkog Kneževa dvora iz 1440. godine koji im je mogao poslužiti i kao formalni i kao simbolički predložak, a ponavljat će se i kasnije (na Divoni). Svi otvori u prizemlju pročelja i sjeverne fasade, pripadaju istom tipu: i portali i prozori uokvireni su kamenim ravnim gredama i imaju rasteretni luk. Variraju samo njihove veličine, ističući tako vrstu i važnost

⁵⁷ Na monolitnom pragu profilirane su baze pilastara koji na vanjskom rubu imaju povratnu profilaciju. Kapiteli su višestruko profilirani, a luk, kao i pilastri, samo po vanjskom rubu.

prostorije. Stoga će se samo na dovratnicima ulaza u saloću pojaviti profilirane kapitelne zone.

Monofore pročelja imaju profilirane prozorske klupice i na njima pilastre s višestruko profiliranim kapitelima. Šiljasti luk izveden je tordiranim profilom, nosevi koji oblikuju trolisni otvor ukrašeni su cvijetom. Vanjski pravokutni okvir tvore tanje profilirane grede; trokutne ploče između luka i okvira posve su glatke. U visini prozorske klupice uzidane su konzole u obliku povijenog (vodenog) lista, a u visini kapitelnih zona menzole s otvorom za prečku. Gotičke monofore na katu pročelja imaju dosta rijedak oblik u sačuvanoj dubrovačkoj arhitektonskoj dekoraciji: to je motiv tordiranog užeta kojim su obrubljeni lukovi unutar pravokutnog okvira. Takvi lukovi, ali bez vanjskog okvira, javljaju se prvi put na dubrovačkom Kneževom dvoru (u prizemlju na vratima notarije, na prozorima polukata u trijemu pročelja, na većini prozora u atriju), odnosno na onim dijelovima koji su nastali 40-tih godina 15. stoljeća ili su po njima obnovljeni.⁵⁸ Na lopudskom dvoru takvi prozori svakako su nešto kasniji od početnog uzora – dubrovačkog dvora, sudeći upravo po pravokutnom okviru u koji su upisani.

Središnja trifora ima i prozorsku klupicu i pravokutni vanjski okvir jednake profilacije kao i monofore. No, njeni pilastri imaju profilirane baze i kapitelne zone ukrašene s dva reda lišća. I stupići imaju profilirane baze, a njihovi lisnati kapiteli su arhaična oblika (grlo kapitela je izduženo a ispod abaka poredani su stilizirani listovi). Lukovi su profilirani; »nosevi« ukrašeni kuglicom oblikuju tro-

Pročelje, ulaz u dvoranu prizemlja

⁵⁸ Prozore i vijence s motivom tordiranog užeta nalazimo i u gradu na nekim kućama, prije svega na Prijekom (Zlatarska ul. 1 i 2, Kovačka ul. 20), ali i na Pustijerni (Gradićeva ul.).

Monofora pročelja

Konzola monofore na pročelju

lisni otvor mrežišta. Između vrhova lukova i vanjskog profiliranog ruba umetnute su tri dugačke horizontalne grede koje, kao ni trokutne ploče ispod njih, nemaju ukrasa. Trifora pripada tipu koji je prilično raširen u drugoj polovici 15. stoljeća (Ranjinina kuća na Pustijerni, Pucićev ljetnikovac u Gružu), ali traje još i u početku 16. stoljeća (Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu, prva faza Gučetićevog ljetnikovca u Rijeci Dubrovačkoj). Lišće na kapitelima lopudskog dvora jačeg je plasticiteta i životnije od onog na kasnijim primjerima.

Na bočnim fasadama nalaze se veliki pravokutni prozori uokvireni plitkom kontinuiranom profilacijom i s istaknutim vijencem koji ovdje nije ukrašen dentima kao što će to biti neki prozori već na kraju 15. stoljeća (Ranjinina kuća na Pustijerni), a pogotovo na početku 16. st. (Getaldićev ljetnikovac u Suđurđu iz 1516., prva faza Rastićevog ljetnikovca).

Arhitektonski ukras unutrašnjosti

Kuća je bila dobro opremljena kamenim namještajem: ognjištima i kaminom, zidnim umivaonicima i ormarima, nužnicima. Elementi kamenog namještaja u prizemlju su jednostavniji od onih na katu.

Dva su ognjišta, ono u kuhinji i ono u kancelariji, podjednake veličine i standardna oblika: imala su niska zidana ložišta i istaknute nape položene na kamene konzole koje su bile odozdo zaobljene.⁵⁹ Međutim, kamin u sjevernoj sobi na

⁵⁹ Takvo je bilo, samo manjih dimenzija, i ognjište na katu kule.

Prozor na katu bočne sjeverne fasade

Trifora pročelja

katu ima kanelirane pilastre i arhitrav kontinuirane profilacije uz rubove.⁶⁰ Takvi se kamini javljaju u rasponu od gotovo stotinu godina.⁶¹ U dokumentima se takav okvir, bilo da je riječ o zidnom umivaoniku ili kaminu, naziva *alla fiorentina* i nesumnjivo je jedan od onih oblika koje u Dubrovnik donose firentinski majstori sredinom 15. stoljeća.

Svi su zidni ormari pravokutnog oblika. Zidni ormar u kancelariji je najjednostavniji: jedini je uokviren glatkim kamenim gredama, a sudeći po utorima u stranicama okvira i na njegovom unutrašnjem rubu, imao je dvije police i drvene vratnice. Zidni ormari na katu – u dvorani, u sjevernoj sobi i u obje južne bočne sobe – imaju profilirane okvire ali nejednake širine. Primjerice, velika niša ormara u dvorani na katu imala je razmjerno uski profilirani okvir s utorima za tri police. U sobi sa sjeverne strane dvorane, zidni ormar ima okvir jako istaknute profilacije, a jedini ima i završni vijenac; u stranicama ormara utori su za tri police, ali nije imao drvene vratnice. Objе bočne prostorije s južne strane dvorane imaju zidne ormare profiliranog okvira s utorima za dvije police i za drvene vratnice. Drvenim vratnicama bile su zatvorene i niše nužnika – tako da se nisu odveć isticali. Njihove pravokutne niše uokvirene su kamenim gredama s utorom za

⁶⁰ Premda ovaj motiv uklade nalazimo češće u 16. st., riječ je o ranorenesansnom motivu koji se javlja u firentinskoj arhitektonskoj dekoraciji već 20-tih godina 15. st. na djelima Ghibertija i Michelozza (*riquadatura*).

⁶¹ Takav se kamin izvodi i u prvoj fazi Rastićeva i Gučetićevog ljetnikovca, oba u Rijeci Dubrovačkoj i s prijelaza 15. u 16. st., a jednako i u Sorkočevićevom lapadskom ljetnikovcu iz 1521. ili onima Tome i Vice Stjepovića u Suđurđu koji nastaju između 1529. i 1580. godine.

Kamin u sjevernom zidu sobe na katu

Zidni umivaonik u dvorani kata

drvene vratnice. Po sredini kamene ploče je kružni otvor koji se zatvarao drvenim poklopcem. Mjere takvih nužnika su uobičajene.⁶²

U kući su tri zidna umivaonika (pila) raznih tipova: u kuhinji je najjednostavniji jer je služio samo za pranje posuđa pa mu je i bazen bio relativno plitak. Nema kamene okvir ali je, s obzirom na visinu, mogao imati samo jednu полицu. Umivaonik u kancelariji ima sačuvan samo luk: kod ovog tipa umivaonika stranice su obično ukrašene na unutarnjem rubu malim stupićima sa stiliziranim kapitelom.⁶³ Pripada skupini gotičkih umivaonika. Preciznije određenje datacije nudi tek veliki zidni umivaonik dvorane na katu. Svi su njegovi dijelovi izvorni, osim konzole bazena koja se razlikuje od ostalih dijelova okvira i po boji kamena i po sumarnom klesanju. Pravokutni okvir je profiliran po vanjskom rubu, po unutarnjem ukrašen nizom denta. Jednako su ukrašene i dvije police od kojih je donja veće debljine jer ima udubljenje za vodu i dvije rozete – slavine. Trostrani bazen je u odnosu na okvir istaknut i ukrašen je, jednako kao i okvir, profilacijom i dentima. Luk iznad gornje police je polukružni, a unutrašnji rub je urešen s jedanaest malih visećih lukova; trokuti između luka i vanjskog pravokutnog oblika imaju u plitkom reljefu izveden motiv cvijeta. Već spomenuta konzola bazena, međutim, ima jednostavni profil na gornjem rubu, a ispod njega trokut koji završava šiljkom. Ta je konzola očigledno zamijenila neku veću. Umivaonik

⁶² F. di Giorgio Martini, (bilj. 48), str. 356. *I necessari d'essere alti uno pie e mezzo o uno pie e due terzi (tj. 45-50 cm), e per volere ad ogni omo satisfare faccinsi graduati come nel disegno appare.*

⁶³ Slični umivaonik postoji i u jednoj kući u samom Lopudu i u gradskom muzeju u Korčuli.

Južni zid kancelarije

dvorane pokazuje velike sličnosti s onim u dvorani drugog kata Ranjinine palače u ulici braće Andrijića.⁶⁴ Njega je Cvito Fisković pripisao Marku Andrijiću koji ga prema svom nacrtu izrađuje za kuću Ivana Ranjine 1474. godine.⁶⁵ No takav tip umivaonika i sličnu dekoraciju njegova okvira naručuje i Ivan Gučetić za svoj ljetnikovac u Trstenu 1494. godine,⁶⁶ a nalazi se i na samom Lopudu u obližnjoj kući Taljeran u ulici Narikle.

Zaključak

Lopudski Knežev dvor svakako je najbolji primjer usvajanja tipoloških i arhitektonskih obilježja ladanjske arhitekture kako bi se ostvarila reprezentativna građevina javne namjene. L-tlocrt, kojeg tvore jednokatna kuća i krilo s terasom, postav izgrađenih dijelova unutar ograđene parcele i podjela ograđenog vrta na tri dijela (uključujući dvorište), veza dvorane s terasom ispred pročelja i s vrtom iza začelja, sve su to obilježja brojnih dubrovačkih ljetnikovaca. Međutim, dok ljetnikovci gotovo bez iznimke i u prizemlju i na katu imaju standardni tlocrt: središnju dvoranu i sa svake strane po dvije sobe ili samo jednu sobu, na lopudskom Kneževom dvoru od takve se sheme u prizemlju moralo odstupiti zbog njegove specifične javne namjene te je ostvarena samo na katu.

Ako bismo se povelj za stilskim obilježjima, valja istaknuti da ona odgovaraju dosta širokom vremenskom okviru. Vrijeme nastanka Kneževa dvora na Lopudu određuju i neke karakteristike same arhitekture i neki stilski oblikovani

⁶⁴ N. Grujić, »Ranjinina kuća u Dubrovniku od XV. do XX. stoljeća«, *Peristil* 39, Zagreb, 1997., str. 74.

⁶⁵ C. Fisković, (bilj. 9), str. 146. (*Div. Not.* 57, 168).

⁶⁶ N.Grujić, »Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićev ljetnikovac u Trstenu«, *PPUD* 34, Split, 1994., str. 157, 158.

elementi. Sigurno je jedino da je odluka o njegovoj gradnji mogla uslijediti tek nakon 1447. godine što predstavlja donju granicu; gornju granicu nije lako sa sigurnošću odrediti zbog činjenice što se gradnja odvija u vrijeme kada se rabe i gotički i renesansni elementi. To znači da neka međusobno slična rješenja mogu nastati od 50-tih godina 15. stoljeća do 20-tih godina 16. stoljeća. Analiza koja slijedi trebala bi taj prostor »mogućeg nastanka« barem donekle smanjiti.

Neki elementi u organizaciji prostora i rasporedu otvora ukazuju, i mimo stilskih oblika arhitektonske dekoracije, na jaču vezanost uz gotičku arhitekturu nego uz renesansnu. Kao prvo, raspored prostorija podređen je prije funkciji nego nekoj pravilnoj shemi. Stoga se razdjelni zidovi prizemlja i kata u načelu ne podudaraju. Isto vrijedi i za raspored otvora na pročelju koji se ne podređuju vertikalnim osima. Vanjština je odraz unutrašnje podjele prostora, što je karakteristično upravo za gotičku stambenu arhitekturu: pokazuju to i otvori u prizemlju koji su podređeni rasporedu i funkciji prostorija; otvori na katu imaju simetričan raspored u onom dijelu koji je izložen pogledu, aludirajući pravilnošću na *piano nobile*, no na tom dijelu raspored prostorija je asimetričan.

Dataciju Kneževa dvora moguće je postaviti u 70-te godine 15. stoljeća, u doba kada i u stambenoj gradskoj arhitekturi dolazi do prvog izrazitijeg prodiranja renesansnih oblika među tradicionalne, gotičke koji su još uvijek preferirani i smatrani znakom otmjenosti kada je riječ o vanjštini. I stoga se ovdje na pročelju nalaze isključivo gotički otvori, a renesansni prozori postavljaju se na slabije vidljive bočne fasade. U istom smislu, i na mnogim lopudskim kućama s kraja 15. i početka 16. stoljeća, kada će se veliki renesansni prozori naći i na pročeljima, središnje mjesto zadržat će gotička bifora označujući mjesto dvorane. Tzv. gotičko-renesansni stil prvih desetljeća 16. stoljeća rabiće znatno više renesansnih okvira i pravilnije rasporediti otvore i u prizemlju i na katu s obzirom na os simetrije.

Knežev dvor na Lopudu trebao bi kvalitetom svoje arhitekture podsjetiti na brojne još neistražene i neotkrivene spomenike privatne i javne izgradnje, na sve one kuće, palače i dvorove koji gubitkom svoje izvorne funkcije pomalo nestaju u isto vrijeme kada se izvan naše zemlje povijesti stambene arhitekture posvećuje sve više pozornosti.⁶⁷

⁶⁷ Proučavanje stambene arhitekture zaokuplja prvenstveno povjesničare arhitekture ali interdisciplinarnim pristupom uključuje sve više i druge stručnjake. Umjesto nabranjanja naslova njihovih knjiga i članaka upozorila bih na neke međunarodne simpozije gdje su se u širim europskim ili užim regionalnim okvirima razmatrali različiti aspekti stanovanja i stambene arhitekture, od funkcionalnih, tipoloških i morfoloških problema do mogućnosti ponovnog korištenja povijesnih struktura svih razina, od palača do gradskih kuća. Izlaganja s takvih skupova objavljena su u zbornicima među kojima se, obzirom na temu obrađenu u ovom prilogu, ističu posebno: *La maison de ville à la Renaissance*, (ur. Andre Chastel i Jean Guillaume), Picard, Pariz, 1983; *Architecture et vie sociale. L'organisation intérieure des grandes demeures à la fin du Moyen Age et à la Renaissance*, (ur. Jean Guillaume), Picard, Pariz, 1994; *Aspetti dell'abitare in Italia tra XV e XVI secolo - Distribuzione, funzioni, impianti*, (ur. Aurora Scotti Tosini), Ed. Unicopli, Milano 1991; *Aspetti dell'abitare e del costruire a Roma e in Lombardia tra XV e XIX secolo*, (ur. Augusto Rossari i Aurora Scotti), Ed. Unicopli, Milano, 2005.

THE RECTOR'S PALACE ON THE ISLAND OF LOPUD

Nada Grujić

Research carried out in 2005 in the Rector's Palace on the island of Lopud resulted in two kinds of finds. One clarified the function and appearance of the rooms of this monument in the second half of the 15th century and proved to be important for the renovation. The second set of finds, however, can be considered completely unexpected, relating to the manner of construction, the preparation of the ground and the way the rooms are equipped technologically. Here it is not the stone furniture or installations that are meant. Almost nothing of these finds can be renovated and restored to its function, but is of great importance for knowledge of the conditions of housing at that time. By referring to the notes in little known fragments from the writings of the greatest treatise writers of the time it has been shown that the *camino* and *necessario* together with all the outlet ducts (chimneys and channels) are topics that they found engrossing.

The typological particularity of the Lopud Rector's Palace derives from the combination of the two essentially different functions – residential and public. However, of all the seats of government in the extra-urban area of Dubrovnik, this is the best example of the creation of a grand building for public use by the adoption of the typological and architectural features of country villa architecture. The characteristic L-shaped ground plan created by a two storey house and wing with terrace, the disposition of the developed parts within the fenced plot and the division of the fenced garden into two parts (including the courtyard), the link of the hall with the terrace in front of the façade and with the garden behind are all marks of many of the Dubrovnik villas. But while the villas, almost without exception, have a standard floor plan on both ground floor and first floor – a central hall and two rooms on each side, in the Lopud Rector's Palace there was a deviation from this kind of plan.

In the ground floor the deployment of the rooms and their apertures in shape and size is subordinated to function. But on the first floor it is very different: in that part of the façade that is visible in the full height, the fenestration is symmetrical, irrespective of the asymmetrical arrangement of the rooms. Here prevailed, clearly, the aspiration to mark the *piano nobile* by the regular distribution of windows. On the façade, then, the apertures of the ground floor and the upstairs do not correspond along the vertical axes. This prompts the conclusion that some of the elements in the organisation of the space and the fenestration – in spite of the stylistic forms of architectural decoration – reveal a stronger connection with Gothic than with Renaissance architecture. The interweaving of Gothic and Renaissance elements can be followed in the Lopud palace in the spatial division, in the distribution of apertures on the facades, and also in the parallel appearance of windows in both one and the other style. What is more, here it is shown that in spite of the increasingly marked penetration of Renaissance forms, the traditional

Gothic shapes were still preferred, and considered a mark of refinement, particularly where the exterior is concerned. For this reason on the front elevation, which can be seen from a distance and from all around, there are only Gothic apertures, while the Renaissance windows are placed on the subsidiary lateral elevations visible only from the garden.

The time of the creation of the Rector's Palace on Lopud was determined by some characteristics of the architecture and some stylistically formed elements of its stone furnishing. And while on the fireplace and all the wall wardrobes in the rooms, in the private areas, that is, Renaissance forms prevail, in the grandest public room in the hall on the top floor the most important decorative element, the large wall wash basin, the Gothic type of framework remains, decorated with Renaissance motifs. Irrespective of such combinations of two styles corresponding to a fairly broad time span, it is certain that a decision to build the Rector's Palace on Lopud could have occurred only after 1447; the upper limit for the building can be placed in the 1470s. Proof of this kind of dating can be found in Lopud itself.

In its own Lopud surrounds, the Rector's Palace remained a supreme achievement. The example would be followed in various ways, but it would have been hard for the forms of the two styles to be so logically and properly combined at all levels anywhere else. In the quality of its architecture the Rector's Palace on Lopud should call to mind numerous still unexplored and undiscovered houses, palaces and mansions that with the loss of their original function are gradually disappearing, while at the same time, outside this country, increasing attention is being devoted to the history of residential architecture.

